

Javni interes v vitki državi

BRANKO ŽLIČAR

Javni interes se v vsakdanjem političnem diskurzu pojavlja kot ključni pojem, ki ga lahko opredelimo kot nekakšen vezni člen za razumevanje relacije med posameznikom, ki zasleduje svoje partikularne interese, in državo kot kolektivno tvorbo oziroma družbenim prostorom, ki ga ti interesi opredeljujejo in sooblikujejo. Javni interes se na prvi pogled kaže kot enostaven, samoumeven pojem, ki označuje skupen interes posameznikov kot državljanov, ki živijo na skupnem prostoru znotraj določene nacionalne države ali nadnacionalne skupnosti (npr. Evropska unija), pri čemer prav konsenz o skupnem bivanju tvori enoto »javnosti«, ki jo homogenizirajo določeni skupni interesi. Pri poskusu natančnejšega definiranja javnega interesa pa se zadeva zaplete in izgubi vtis samoumevnosti in jasnosti, ki smo ga imeli pred premislekom.

Pri nadaljnji razčlenitvi se zdi, da je javni interes precej lažje opredeliti, če pojma »javnost« in »interes« obravnavamo ločeno. Interes lahko opredelimo kot korist, željo, stremljenje, tudi zahtevo. Posamezniki, ki živijo znotraj neke države, pa tvorijo javnost, ki označuje kolektiv. Težave nastopijo pri združitvi obeh pojmov. Če predpostavimo, da je interes v osnovi opredeljen partikularno (interes posameznika), javnost pa kot totaliteta v smislu kolektiva, to pomeni, da moramo pri razmisleku o javnem interesu hkrati upoštevati dva vidika: partikularnost in univerzalnost.

Tako pridemo do izhodiščnega vprašanja: če javni interes implicira skupni interes javnosti (interesi pa so v osnovi partikularni), kdo je nosilec javnosti? Ali drugače: na koga ali kaj se javni interes nanaša? Vprašanje je problematično, ker ne dopušča enoznačnega odgovora. Če interes opredelimo kot strogo partikularnost (individualni interes), lahko zapademo v imanentni subjektivizem, ki ne dopušča možnosti univerzalnega (javnosti, kolektivnega). V kolikor pa, nasprotno, interes razumemo kot partikularni del, izpeljan iz univerzalne totalitete (javnosti), tvegamo nastanek abstraktne, izpraznjene ideje o javnosti, ki ne dopušča nobene povezave z interesom kot »dejansko partikularnostjo«.

K tej problematiki lahko pristopimo z dveh zornih kotov. Javni interes lahko razumemo preprosto kot seštevek vseh posameznikov (in njihovih interesov), ki skupaj tvorijo interes javnosti. V drugi perspektivi javni interes obravnavamo kot kolektivno strukturo, ki je posledica izoblikovanja skupne identitete med posameznimi člani z enakimi ali podobnimi interesi. Izhodiščna točka prispev-

ka je prav slednja perspektiva, ki skuša javni interes konsistentno dojeti kot kolektivno strukturo. V tem kontekstu se bom v članku osredotočil na dva problema, ki sem ju že nakazal. Prvič: če javni interes implicira obstoj neke kolektivne strukture ali identitete, kdo je njegov nosilec? Kdo je subjekt javnega interesa? Drugič: kako (in ali lahko) javni interes kot kolektivna struktura obstaja v modelu neoliberalizma, ki se je uveljavil kot prevladujoči diskurz v današnji družbi?

Laclau: vznik ljudstva

Ernesto Laclau se v knjigi *O populističnem umu* ukvarja predvsem z družbeno kategorijo ljudstva, ki jo jemlje kot način konstruiranja enotnosti množice. Pri tem ljudstvo ni dojet kot vnaprejšnje družbeno dejstvo, pač pa je njegov vznik potrebno šele dokazati. Laclau tu vpelje pojem družbene zahteve, ki je zanj pogoj konstrukcije ljudstva. Pri tem moramo poudariti, da Laclau ljudstva ne razume kot seštevek posameznikov, ki med seboj niso v nikakršnem odnosu onkraj soobstoja na istem prostoru. Med posamezniki, ki tvorijo ljudstvo, obstaja kolektivna identiteta, ki jih povezuje, homogenizira v širšo enoto.

Tisto, kar jih povezuje, pa je ravno zahteva. Posameznik artikulira zahtevo (terjatev), ki je naslovljena na politično oblast kot institucijo. Zahteva lahko zadeva karkoli, kar se nanaša na pogoje bivanja v družbi. Lahko je zahteva po višji plači, boljšem zdravstvenemu zavarovanju, večji varnosti itd. Oblast lahko reagira na dva načina: zahtevi lahko ugotovi ali pa jo zavrne. V prvem primeru se situacija pomiri, v drugem pa nastane problem. Neizpolnjene zahteve se začnejo kopičiti, nezadovoljstvo ljudi raste, oblast se v njihovih očeh kaže kot vse bolj nekompetentna. Posamezne zahteve, ki se med seboj sicer razlikujejo, ljudje sčasoma začenjajo povezovati, prepoznavajo jih kot skupne. Laclau ta proces opiše kot vzpostavljanje razmerja ekvivalence med različnimi zahtevami. Čeprav imata lahko dva človeka povsem drugačne zahteve, ju med sabo združuje vsaj nezadovoljstvo.

Neizpolnjene zahteve ljudi, ki se med seboj ekvivalenčno povezujejo, povzročijo razkol v družbenem prostoru. Na eni strani je ljudstvo, na drugi pa oblast. Iz tega sledi ugotovitev, da je ljudstvo definirano negativno. Ključen je obstoj manka, vrzeli, odsotnosti popolnosti. Če bi bili ljudje popolnoma zadovoljni s svojim življenjem, ne bi oblikovali nikakršnih zahtev.

S tem prihajamo do točke, ki je relevantna za pričujočo razpravo.

Politiki z zavzemanjem nevtralne pozicije ne nastopajo več na podlagi jasno definiranih stališč, programa, opredelitev in lastne politične identitete. Zanašajo se le še na populistične prijeme, v upanju, da jim bo to prineslo največje možno število glasov. Gre za strategijo, po kateri se »ljudstvu pove tisto, kar hoče slišati«. V tem smislu je javni interes prazni označevalec. Funkcionira kot prazna beseda, ki jo posamezni volivec napolni s svojo partikularno vsebino. Javni interes je natanko to, kar »hočeš, da je«. Je nič, ki predstavlja vse.

Če zahtevo v Laclauovem smislu izenačimo z interesom, lahko pridemo do sklepa, da je nosilec javnega interesa prav ljudstvo, ki se je prek skupne identifikacije vzpostavilo nasproti instituciji oblasti. Razkol, ki loči ljudstvo od oblasti, je po Laclau nepremostljiv. Laclau se s tako definicijo ljudstva izogne težavam, ki izhajajo iz marksističnega pojma razredne zavesti. Za Laclaua je ljudstvo politična kategorija, ne pa objektivna družbena struktura. V kontekstu političnega diskurza lahko antagonizem ljudstva in oblasti prevedemo v razliko med ljudskim interesom (ljudstvom) in politiko (oblastno strukturo). V nadaljevanju bom to razlikovanje poskušal prikazati na primeru predvolilnih soočenj.

Predvolilna soočenja: javni interes kot prazni označevalec

Zgoraj opisani družbeni razkol je lepo ponazorjen v televizijskih predvolilnih soočenjih. Primer je relevanten tudi zato, ker naj bi prav v soočenjih izvedeli, kaj je javni interes, na katerega se ves čas sklicujejo predstavniki političnih strank v volilni tekmi. Ob ogledu predvolilnih soočenj smo pogosto razočarani, tudi frustrirani. Soočenja potekajo v obliki pogovornih oddaj, v katerih voditeljice in voditelji predstavnik političnih strank pri postavljanju vprašanj ves čas priganjajo, naj odgovarjajo »kratko in povejo bistvo«. Vsakemu politiku je odmerjenih nekaj minut za predstavitev svojega političnega programa, sledijo kratke replike, ki naj bi pomenile konfrontacijo različnih mnenj, na neki točki pa voditelj ali voditeljica vse skupaj prekine in konča soočenje. Pri vsem tem se težko znebimo vtisa, da gre prej za nekakšen kviz, v katerem je potrebno v čim krajšem času odgovoriti na čim več vprašanj, kot pa za vsebinsko razpravo, ki bi potencialnim volivcem karkoli pomenila. Pri tem je še posebej zanimivo, kako politiki govorijo o javnem interesu. V tem kontekstu je v javni interes »vstavljen« partikularni interes stranke, kar se kaže v odgovorih tipa »v javnem interesu je, da volite za našo stranko« itd. Naslednja značilnost je mistifikacija pojma javni interes, pri čemer se le-ta uporablja ohlapno, nejasno, v obliki raznih metafor in poenostavitev. Lahko bi dejali, da je cilj te mistifikacije onemogočiti kakršenkoli poskus opredelitve javnega interesa. Če pri tem maskiranju sodelujejo vsi ali večina politikov, se lahko temu vprašanju uspešno izognejo. Tretjič, javni interes je pojem, ki ima funkcijo praznega označevalca. Po

tej logiki lahko besedna »javni interes« označuje karkoli, nima fiksnega označenca. To lahko razberemo v vse pogostejšem opredeljevanju za politiko »sredinskosti«, pri čemer gre dejansko za ohranjanje nevtralne pozicije in izogibanje jasnim opredelitvam glede konkretnih družbenih vprašanj. Politiki z zavzemanjem te pozicije ne nastopajo več na podlagi jasno definiranih stališč, programa, opredelitev in lastne politične identitete. Zanašajo se le še na populistične prijeme, v upanju, da jim bo to prineslo največje možno število glasov. Gre za strategijo, po kateri se »ljudstvu pove tisto, kar hoče slišati«. V tem smislu je javni interes prazni označevalec. Funkcionira kot prazna beseda, ki jo posamezni volivec napolni s svojo partikularno vsebino. Javni interes je natanko to, kar »hočeš, da je«. Je nič, ki predstavlja vse.

V predvolilnih soočenjih lahko opazimo še eno posebnost. V času soočenja lahko na spodnjem delu televizijskega ekrana vidimo komentarje, ki jih gledalci objavljajo na raznih socialnih omrežjih. Ključno je, da so ti komentarji predvajani v realnem času, sočasno s potekom predvolilnih soočenj. Komentarji so po večini kritični do politikov, ki nastopajo v oddaji. Tu smo priča vzpostavitvi dveh diskurzov, ki sta medsebojno neodvisna, med njima ni možnosti komunikacije. Gre natanko za delitev na ljudstvo in oblast v Laclauovem smislu. Ljudje soočenja dejansko ne poslušajo, komentarji ne nastanejo po koncu, pač pa med soočenjem. Ljudstvo se v tem primeru oblikuje okoli podobnih stališč do oblastnikov. Ta stališča so cinizem, očitki o privilegijih politikov, kritika njihove nesposobnosti, nekompetentnosti, ignorance, nerazumevanja »navadnega človeka«, predvsem pa temeljno strinjanje o tem, da politika (ne samo politiki, ki se potegujejo za oblast, temveč obstoječi politični sistem nasploh) ni zmožna ponuditi odgovora na družbene probleme (zahteve ljudstva).

Friedman: ekonomski neoliberalizem

Razpravo zaključujem z obravnavo drugega problema, ki je bil zastavljen na začetku (ali lahko javni interes kot kolektivna struktura obstaja v modelu neoliberalizma). Milton Friedman v knjigi *Kapitalizem in svoboda* zagovarja model ekonomskega neoliberalizma, ki temelji na ideji svobodnega posameznika, aplicirani na ekonomsko ureditev v družbi. Friedman v središče svoje teorije postavi koncept prostega trga, ki ga opredeli kot prostovoljno sodelova-

nje med posamezniki. Ne gre torej za prosti trg v smislu nekega prostora v dobesednem smislu, pač pa za možnost interakcije med ljudmi. Na prostem trgu ljudje prostovoljno vstopajo v ekonomske odnose kot potrošniki in ponudniki izdelkov ali storitev, delavci in delodajalci itd. V kolikor v teh odnosih pride do konfliktov, se po Friedmanu le-ti najpogosteje razrešijo zaradi obstoja konkurence, ki se samodejno vzpostavlja med vsemi akterji na prostem trgu. Če kupec meni, da ponudnik prodaja nek izdelek po previsoki ceni, ali če po njegovi presoji ni dovolj kvaliteten, lahko preprosto preneha kupovati pri tem ponudniku in kupuje pri drugem – njegovem konkurentu –, ki isti izdelek ponuja po nižji ceni. Če bo ponudnik še naprej vztrajal pri visoki ceni in nižji kvaliteti svojih izdelkov, ga bodo drugi ponudniki sčasoma izločili s trga. Velja tudi obratno: če ponudnik ne uspe prepričati omenjenega kupca, obstaja realna možnost, da bo pridobil drugega, ki ima drugačno stališče. Enaka logika velja pri zaposlovanju: če delodajalec ni zadovoljen z delavcem, ga lahko odpusti in zaposli drugega. V kolikor pa delavec ni zadovoljen s svojim delovnim mestom (plačilom, pogoji dela itd.), lahko da odpoved in se zaposli drugje. Prosti trg tako ne potrebuje zunanje regulacije (s strani države), ker se regulira samodejno. V tem smislu je brezoseben. Friedmanova teorija temelji na absolutni svobodi posameznika, katerega ključna motivacija je zasledovanje svojega zasebnega ekonomskega interesa (profita). Očitni problem te teorije je seveda v tem, da ne upošteva izhodiščne pozicije posameznikov in relacije moči v družbi. Friedman torej družbo razume kot vsoto posameznikov, ki na prostem trgu zasledujejo svoje zasebne interese. Če to apliciramo na tematiko pričujoče razprave: Friedmanova teorija ne dopušča možnosti kolektivnih struktur. Iz tega sledi, da tudi javni interes kot kolektivna identiteta ni možen, saj obstajajo le posamezni partikularni interesi. Po Friedmanu obstajata le dva načina družbene

organizacije. Prvi je na osebni svobodi temelječ prosti trg, drugi pa centralno upravljanje, ki ga izvaja država. Slednjega Friedman najpogosteje izenačuje s totalitarizmi ali monopolizmi, ki izkoriščajo ljudi in nad njimi izvajajo represijo. Iz tega teoretičnega okvira izhaja ideja o vitki državi, ki se vse pogostejše implementira v današnjo družbo. Gre za znano zahtevo neoliberalizma, naj se država »ne vtika« v gospodarstvo, ker prosti trg ne potrebuje nikakršne regulacije, naj ne financira socialnih programov, ker so to le nepotrebni stroški itd. Neoliberalno mišljenje državo razume kot odvečno tvorbo, ki je toga, nefleksibilna, zastarela, kolektivistično naravnana, totalitarna, izkoriščevalska. Prosti trg na drugi strani zagotavlja svobodo, odprtost, fleksibilnost, prilagodljivost, mobilnost, sodobnost, demokratičnost, individualizem. Po Friedmanu mora država zagotavljati le še pravni sistem (kot posredovanje v sporih) in varnost (policija, vojska). Ideologija neoliberalizma v praksi ne dosega zavidljivih rezultatov. Svoboda najpogosteje pomeni svobodo do izkoriščanja, favoriziranje profita pred človeškim življenjem, kar se kaže v naglem naraščanju revščine, poglobitvi prepada med revnimi in bogatimi in prevladi etike darvinizma, ki spodbuja boj vseh proti vsem. Pierre Bourdieu neoliberalizem opredeli kot »program za uničevanje kolektivnih struktur«. V tem kontekstu gre tudi za konec javnega interesa, ki kot kolektivna identiteta v družbi, ki je reducirana na partikularne interese, ne more obstajati. Kljub vsemu pa se zdi, da se zasebni in javni interes stikata v vsaj eni, ključni točki: v dejstvu, da človek veliko lažje (pre)živi v skupnosti kot v izolaciji. V kolikor pristanemo na dokončno implementacijo neoliberalne ideologije in s tem na konec vseh kolektivnih struktur (tudi javnega interesa), je na mestu vprašanje, ali si sploh želimo živeti v družbi. Povedano z Rousseaujem: je čas za prekinitev družbene pogodbe in povratek v naravno stanje?\\

Čigav interes je javni interes?

ALEN ALEXANDER KLARIČ

Vprašanje javnega interesa je vprašanje njegovega obstoja. Je vprašanje, ki se nanaša na sam izvor besedne zveze in interesa, ki se skriva za na videz altruističnim geslom. Ker je osebni interes nujen atribut človekovega obstoja, saj je človek bitje, ki si a priori želi doseгти realizacijo svojih potreb, je nespametno domnevati, da javni interes ni podvržen interesu nekoga, za namen nečesa.

Seveda se o javnem interesu lahko razpravlja na različnih ravneh. V javnem interesu mora delovati javni sektor, obstajajo društva, ki delujejo v javnem interesu, zakoni, ki določajo, kako se javni interes na različnih področjih uresničuje, in tako dalje. V tem razmišljanju se posvetimo samemu izrazu in pomenu, ki se skriva za njim. Javni interes je najprej politični izraz, ki promovira določene ideje in določenih ne, šele nato pravno-formalna institucija, ki ji nekaj lahko ustreza ali ne. Javni interes je pogojen z javno koristjo – izvajati se mora na podlagi dejstva, da javnost (tj. družbena celota v dani državi) doživi izboljšanje situacije, ki jo zakonodaja, sprejeta na podlagi ustreznosti javnemu interesu, ureja. Dejstvo, da je potrebno interes ime-

novati kot »javni«, mora po logični nujnosti biti posledica dejstva, da obstaja še nek drug interes. Brez omahovanja lahko zaključimo, da je to njegovo nasprotje – privatni interes. Dokaj hitro smo prišli do avtoironičnosti besedne zveze javni interes: pomenila naj bi tisto, kar je obče, vendar že njen obstoj predpostavlja izvzetost svojega nasprotja – zasebnega interesa. Če torej javni interes ni v službi vsakega od nas, je potrebno ugotoviti, komu služi. Nikakršna skrivnosti ni, da demokratični politični sistemi niso podstat pravičnosti. Nikakor ne trdim, da je doseganje pravičnosti uspelo kakšnemu drugače strukturiranemu političnemu sistemu. Razlog je preprost. Pravičnosti na državni ravni ni mogoče urejati. Pravice za več milijonov ljudi v enem zamahu ni mogoče zagotoviti. Razlog tiči ravno pri interesu. Dejstvo, da ima vsak posameznik svoj etični kodeks, ki ga vodi do individualnih interesov, pomeni, da mora imeti svobodo ravnanja v skladu s svojim interesom. Če mu je na voljo slednje, si lahko zagotovi izid, ki ga bo razumel kot pravičnega. V kolikor je njegovo ravnanje za doseganje cilja zamenjeno ali se o tem odloča na kolektivni ravni, se bo z vsakim novim človekom, ki bo poskušal zagotoviti pravičen rezultat za posameznika, posameznikov cilj zdel vedno bolj oddaljen.

8. člen (izhodišča)

Javni interes za kulturo temelji na zagotavljanju javnih kulturnih dobrin, s katerimi se uresničuje kulturni razvoj Slovenije in slovenskega naroda, za katerega skrbijo Republika Slovenija (v nadaljnjem besedilu: država) in lokalne skupnosti.

Javni interes za kulturo se uresničuje predvsem z zagotavljanjem pogojev za:

- kulturno ustvarjalnost,
- dostopnost kulturnih dobrin,
- kulturno raznolikost,
- uveljavljanje in razvoj slovenskega jezika,
- slovensko kulturno identiteto,
- skupen slovenski kulturni prostor,
- mednarodno prepoznavnost in uveljavitev slovenske kulture in umetnosti v mednarodnem prostoru.